

УДК 338.43.01

АНАЛІЗ СТАНУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Табінський В.А., Колеснік Є.О., Сіліна І.С.

Університет митної справи та фінансів

У статті вивчені сучасні особливості розвитку фермерства в Україні. Розглянуто сутність фермерських господарств та їх переваги над іншими формами господарювання в аграрному секторі. Здійснений аналіз динаміки розвитку та структури фермерських господарств України. Висвітлені основні проблеми та перспективи їх розвитку. Визначена роль фермерських господарств в аграрній сфері України.

Ключові слова: фермерські господарства, аграрний сектор, сільськогосподарські угіддя, валова продукція сільського господарства, сімейні ферми.

Постановка проблеми. Світовий досвід показує, що малі агровиробники є основою аграрного сектору економіки будь-якої держави. Саме за рахунок цих виробників забезпечується продовольча безпека. Крім того, завдяки невеликим агрокомпаніям вирішується проблема зайнятості в сільській місцевості, адже ні для кого не секрет, що саме такі компанії є одними з основних роботодавців на селі. Фермерство за останні два десятиліття стало традиційною формою ведення сільського господарства. Такі господарства виробляють широкий спектр продукції для внутрішніх потреб. Проте в Україні існує ряд невирішених проблем, які стримують подальший розвиток дрібнотоварного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми розвитку та функціонування фермерських господарств в останні роки приділяють увагу значна кількість вітчизняних і іноземних учених. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили Л.В. Корнілов, Л.О. Вдовенко, Т.М. Мараховська та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, діяльність малих підприємств в аграрній сфері залишається недостатньо вивченою у регіональному аспекті.

Метою статті є аналіз стану та тенденцій розвитку фермерських господарств України.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ефективності сільського господарства певним чином залежить від розвитку агробізнесу. Малі підприємства здатні швидко реагувати на зміни попиту, змінювати асортимент продукції і перепрофілювати своє виробництво в умовах кри-

зи. Сектор малого підприємництва являє собою розгалужену мережу підприємств, що діють в основному на місцевих ринках і безпосередньо пов'язаних з масовим споживачем товарів і послуг. Невеликі розміри малих підприємств, їх технологічна, виробнича і управлінська гнучкість дозволяють своєчасно реагувати на ринкову кон'юнктуру. Ступінь розвитку малих форм господарювання в аграрній сфері впливає на насичення ринку товарами, розширення конкуренції, зростання зайнятості, соціальний розвиток села та сприяє підвищенню економічної ефективності агропромислового виробництва. Малий бізнес є необхідним елементом ринкової економіки що створює необхідне конкурентне середовище, тим самим надаючи змогу суспільству розвиватися.

Розвиток малого бізнесу в аграрній сфері може відбуватися в різних напрямках і різними способами. На сьогоднішній день сільське господарство України представлене приватним сектором, що характеризується різноманітними формами господарювання. Найбільш поширеною формою малого бізнесу в аграрній сфері є фермерські господарства та аграрні домогосподарства, основною складовою яких є особисті селянські господарства.

Законодавчою базою створення, діяльності та припинення діяльності фермерських господарств є Конституція України, Земельний кодекс України, Закон України «Про фермерське господарство» та інші нормативно-правові акти України. Головна мета створення фермерських господарств в Україні – збільшення обсягів про-

Динаміка кількості фермерських господарств в Україні.

Роки	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Площа, млн га	0,8	2,2	3,7	4,3	4,3	4,4	4,5	4,7	4,4
Кількість од.	34,8	38,4	42,4	41,5	41	40,7	40,8	32,1	39,6

Джерело: розроблено авторами за даними [4]

довольчих фондів держави і підвищення добробуту сімей селян на основі їх участі в підприємницькій діяльності.

Істотною ознакою фермерських господарств є повна економічна, виробнича та фінансова відповідальність селянина за результати своєї діяльності. Фермерські господарства є однією з прибуткових, перспективних та найпоширеніших форм господарювання в аграрній сфері. Вони сприяють забезпеченню продовольчої безпеки в країні, створюють додаткові робочі місця, а також збільшують обсяг грошових надходжень до місцевих бюджетів.

На сьогоднішній день в Україні виробництвом сільськогосподарської продукції займається більше 52 000 суб'єктів господарювання, серед яких близько 40 000 – це фермерські господарства. Більш того, останні два роки кількість фермерських господарств навіть почала поступово зростати. Середня площа сільськогосподарських угідь одного фермерського господарства становить майже 150 га [4]. Для порівняння в сусідніх Польщі та Румунії середня площа земель фермерських господарств становить 11 га та 4 га відповідно (за інформації Faostat) [7]. Тобто, якщо дивитись виключно на статистику, то ситуація з діяльністю фермерських господарств в Україні не така вже й погана.

За даними таблиці у 2014 році кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 32,1 тис., що на п'яту частину менше, ніж роком раніше. У користуванні фермерів перебувало 4,7 млн га сільськогосподарських угідь, що більше порівняно з попереднім роком на 6%, або майже 13% від загальної площі сільськогосподарських угідь.

За увесь період розвитку фермерства в Україні їх найбільша чисельність була зафіксована у 2007 році, проте за обсягами користування сільськогосподарськими угіддями того періоду поступалася показнику 2014 року. Чисельність найманих працівників у таких господарствах минулого року становила 57,2 тис. осіб. При цьому середня площа сільськогосподарських угідь одного фермерського господарства становить 146,5 га; площа ріллі – 141,4 га. У середньому на 1 господарство припадало 2,9 працівників, в тому числі 1,8 найманих [5].

Разом з тим, станом на 1 липня 2015 року найбільше фермерських господарств зареєстровано в Одеській (5,1 тис.), Миколаївській (3,8 тис.), Дніпропетровській (3,3 тис.) областях. Більші порівняно з іншими регіонами площі користування сільськогосподарських угідь у фермерів знаходяться у Дніпропетровській (452 тис. га), Одеській (429 тис. га) та Кіровоградській (415 тис. га) областях. Проте за розміром сільськогосподарських угідь у розрахунку на одне господарство відзначилися фермери Харківщини (197 га), Чернігівщини (176 га) та Сумщини (165 га) [4].

В Україні станом на 1 листопада 2015 порівняно із аналогічною датою 2014 кількість зареє-

строваних фермерських господарств скоротилася з 39428 до 38850. І якщо раніше господарствами використовувалося 4621,7 тис. га, нині в користуванні 4391,9 тис. га.

Так за даними 2015 року із 4391,9 тис. га які нині знаходяться у користуванні зареєстрованих господарств 4263,6 тис га це рілля. У середньому на одне господарство припадає 113 га з яких 109,7 рілля [4].

Так, наприклад, у США чисельність фермерських господарств – 2,2 млн. Вони володіють 89% всіх земель. Середній розмір ділянки – 168 га. У Німеччині сільське господарство більш ніж на 90% складається з сімейних ферм. Їх число – 300 тис. Середній розмір – 49 га. У Фінляндії сільське господарство практично на всі 100% – фермерське. Там 60 тис. сімейних ферм із середнім розміром землі – 38 га. Характерною рисою французьких господарств є невеликі розміри в 10-50 га. Великобританія – фермерська країна. Близько 2 / 3 сільгоспугідь знаходяться в руках фермерів. Їх налічується в країні близько 250 тисяч. В середньому в розпорядженні одного фермера є земельна ділянка розміром в 70 гектарів. В Республіці Польща базою аграрної галузі є невеликі фермерські господарства, які обробляють по 7 га землі, 61% площі країни покривають 135,996 фермерських і скотарських господарств.

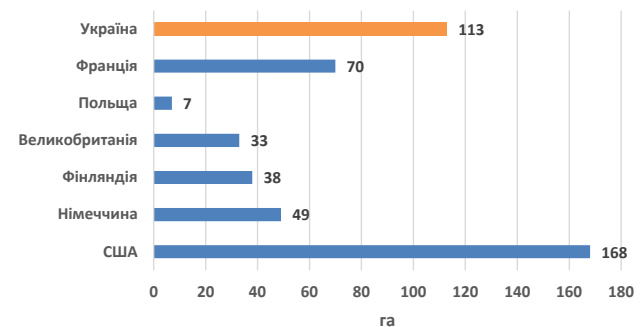

Рис. 1. Порівняння середніх розмірів фермерських господарств України з іншими країнами, га

Джерело: розроблено авторами за даними [7]

Розміри земельних ділянок мають великий вплив на ефективність виробництва. Необхідно, щоб фермерські господарства були раціональними в організаційно – економічному відношенні. Порівнюючи середні розміри господарств в Україні з розмірами фермерських господарств у європейських державах, можна зробити висновок, що вони достатні для ведення ефективного сільськогосподарського виробництва.

Розглянувши діаграму структури фермерських господарств за розмірами землекористування, можна зробити висновок, що найбільший відсоток фермерських господарств займає площу до 50 га землі.

По більшій частині країни у період з 1 листопада 2014 по 1 листопада 2015 року кількість

господарств зменшувалася, проте десять регіонів та Київ таки зуміли наростити кількість фермерських господарств. Серед таких областей Дніпропетровська, Львівська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська.

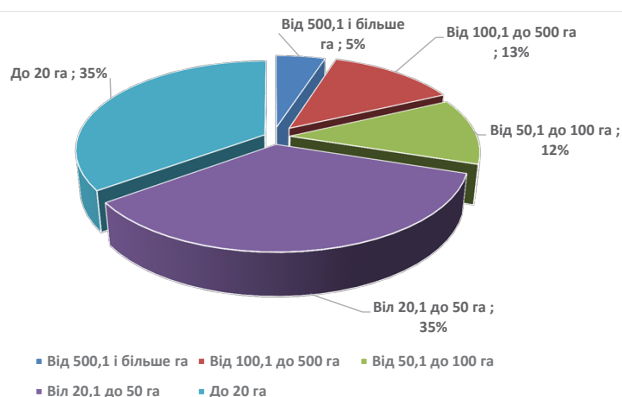

Рис. 2 Структура фермерських господарств за розмірами землекористування в Україні.

Джерело: розроблено авторами за даними [4]

Найістотніше збільшило господарств на Полтавщині там за рік додалось 92 господарства, нині їх кількість 1941 одиниць, площі земель зросли з 223,2 тис. га до 232 тис. га. Плюс 69 господарств на Харківщині з 1195 до 1264, а площі земель скоротилися з 266,6 тис. га до 252,4 тис. га. Прирости відбулися на Черкащині (+61 господарство) досягнувши кількості 1345, площа угідь нині 152,4 тис га проти 147 тис. га Плюс 48 на Хмельниччині. Кількість господарств там зросла з 1365 до 1413, площа земель становить 135,8 тис га проти 129,1 тис га роком раніше. На 6 фермерських господарств збільшило і у Києві нині їх там 22 проти 16 роком раніше площа земель 0,4 тис. га [6].

Фермерські господарства належать до дрібно-товарних виробників продукції. Основною метою їх діяльності є забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж надлишків такої продукції.

Фермерські господарства мають різні напрями спеціалізації, проте більшість з них займається вирощуванням зернових та олійних культур. За підсумками 2014 року фермерські господарства України виробили 7,7 млн т зерна та майже 3 млн т олійного насіння. Під цими культурами знаходяться основні площі земель фермерів. Якщо загальна площа сільськогосподарських угідь фермерських господарств становить 4,5 млн га, то під зерновими культурами знаходилося 2,2 млн га, олійними 1,5 млн га. Фермери також займаються вирощуванням цукрових буряків, картоплі, овочів, продовольчих баштанних культур, проте їх частка в структурі посівів фермерських господарств не перевищує 1%.

Лише 3% фермерських господарств спеціалізуються на виробництві продукції тварин. Так, за підсумками 2014 року у фермерських господарствах України нараховувалось великої рогатої худоби 49,65 тис. гол., в тому числі корів – 41,3 тис. гол., свиней – 80,59 тис. гол., птиці – 2,65 млн гол. За підсумками господарювання у минулому році фермери виробили молока 54,74 тис. т, м'яса (у забійній вазі) – 15,87 тис. т, яєць – 106,33 млн шт.

Малі та середні сільськогосподарські виробники продукції тваринництва змушені знижувати власне виробництво, а частина з них уже припинила виробничу діяльність. На підтвердження цього за перше півріччя 2015 року спостерігається зменшення поголів'я худоби порівняно з аналогічним періодом 2014 року.

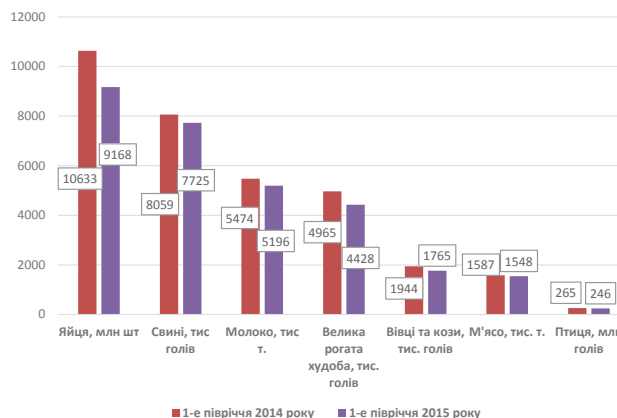

Рис. 3 Динаміка поголів'я худоби та птиці й виробництво основних видів тваринництва в 2015 році (порівняно з I півріччям 2014 року)

Джерело: розроблено авторами за даними [4]

За даними діаграми можна простежити зниження показників виробництва основних видів тваринництва у 2015 році порівняно з показниками 2014 року: виробництво яєць скоротилось на 13,8%, свині – на 4,2%, молока – на 5,1%, великої рогатої худоби – 10,8%, вівці та кози – 9,2%, м'яса – на 2,4%, птиці – на 7,2%.

Потрапити зі своїм товаром на полки потужних торговельних мереж дуже непросто. Напряму із супермаркетами працює лише невелика кількість потужних виробників. Фермерські господарства традиційно працюють через посередників. Ця схема здорожчує продукт на 15 – 20%. Одним із основних факторів дороговизни української продукції – є дорогі гроші. Ставки кредиту в банках України складають 20 – 30%. Будь-який американський, німецький, британський, французький підприємець при таких ставках працювати не буде. В США пільговий кредит для малого підприємництва – 9% річних, в Німеччині, де одна із кращих державних підтримок стартового бізнесу в Європі – 4-6% річних. Відносно дешевий фінансовий ресурс, яким користуються західні бізнесмени, щадить собівартість товару.

Наприклад, у Німеччині порівняно з Україною, за меншої площі сільгоспугідь у 2,5 разу, поголів'я худоби значно більше: великої рогатої худоби – майже у 3 рази, у тому числі корів – у 1,6 разу, свиней – у 3,4 разу і лише птиці більше в Україні – в 1,8 разу.

Однак, за останні десять років спостерігається тенденція до збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами. У 2014 році валова продукція у порівняльних цінах 2010 року дорівнює 19,2 млрд грн. До того ж, обсяги виробництва продукції рослинництва зростають, а тваринництва коливаються.

Фермерські господарства України мають суттєвий вклад у загальнодержавне виробництво

продукції сільського господарства. Частка виробництва фермерами зерна у валовому виробництві України становить 12%, соняшнику – 19%, ріпаку – 18%, сої – 16%, продукції тваринництва за видами – від 1 до 3%. Таким чином, фермери відіграють значну роль у забезпеченні потреб внутрішнього ринку та формуванні експорту.

31 березня 2016 року Верховна Рада ухвалила закон яким передбачено спрощений порядок перетворення особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства.

У чому полягають особливості сімейного фермерства? Бізнес ведуть виключно члени однієї родини, дозволяється наймати тільки сезонних робітників у обмеженій кількості. Про те, наскільки популярні сімейні ферми за кордоном говорять цифри: з 570 млн. фермерських господарств світу 500 належать до категорії сімейних.

Український феномен полягає у тому, що законодавчо таких ферм у країні взагалі немає, хоча досі основну частину сільськогосподарської продукції виробляють не фермери, а приватні господарства.

Основними проблемами розвитку фермерського господарства України є:

- відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства;
- малоземелля деяких регіонів держави (Західного);
- виділення недостатніх розмірів земельних наділів для ведення ефективного господарювання;
- державна фінансово-кредитна підтримка фермерства;
- нерегульованість ринку збуту продукції аграрного сектора;
- відсутність необхідної величини стартового капіталу для створення фермерського господарства;
- слабка матеріально-технічна база фермерських господарств;
- недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств;
- велика кількість різних документів, яку необхідно оформити дрібному фермеру для отримання державної допомоги;
- недорозвинута інфраструктура;
- низьке та неефективне інформаційно-консультаційне забезпечення фермерів.
- невеликі розміри фермерських господарств;
- відсутність у необхідній кількості власних обігових коштів;
- проблемне для фермерських господарств отримання кредитів комерційних банків, а відповідно і використання державних коштів через механізм здешевлення кредитних ставок на них;
- високий моральний та фізичний знос основних фондів;
- відсутність необхідної кваліфікації керівників фермерських господарств та їх працівників;
- відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства;
- нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу;
- відсутність постійних каналів збуту продукції.

Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого ледве вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва. У свою чергу, перехід на більш вищий рівень господарювання передбачає додаткове залучення коштів.

Можливістю залучення фінансовими ресурсами є банківське кредитування. Проте умови кредитування у нинішній період економічної та політичної нестабільності в державі є мало привабливими для фермерів. Ставки кредитування банківських установ з супутніми послугами перевищують 30% річних. Для порівняння: за підсумками 2014 року рівень рентабельності виробничої діяльності фермерів становить 29,6% [6]. Тобто залучення банківського кредитування виявиться додатковим фінансовим тягарем для фермерів.

Більш прийнятими для фермерів є державні програми виділення цільових коштів для придбання техніки, обладнання, будівництва виробничих та обслуговуючих об'єктів. Проте такі програми в останні роки не фінансуються, або виділених з бюджету коштів не достатньо для забезпечення потреб таких суб'єктів господарювання.

За даними УкрАгроКонсалтинг дизельне паливо та внесення добрив, складає 80% вартості врожаю; 85% витрат передбачено на логістику; 95% припадає на сушку, і 10% на посівну, зберігання та захист рослин. Наприклад, в середньому по Україні вартість енергоносіїв для вирощування гектара кукурудзи складає 361 доларів США. Для середньої ферми, вартість енергії складає 60% всіх витрат, пов'язаних з вирощуванням. У вищезазначеному розрахунку виключено вартість фінансування та оренди земельної ділянки. Якщо їх включити, то витрати енергії впали б до 50% від всіх витрат для середніх фермерських господарств.

Хоча вартість нафти впала більш ніж на 50%, це ніяк не вплинуло на прибутки фермерських господарств. Однією з причин, чому українські фермери не отримують вигоду від падіння цін на нафту, є енергетичні трейдери, які ввозять майже всі нафтопродукти не зважаючи на різницю цін. Наприклад, імпортна вартість А-95 знизилася на 13% ще в липні в той час як оптова вартість в Україні знизилася лише на 6%. [1]

Майже 100% середніх і великих господарств купують паливо оптом. Загальні ціни на паливо на ринках, де українські трейдери купують товар – впали, але не в Україні.

Найближчі перспективи розвитку фермерства пов'язані з кооперацією. Необхідно активно розвивати цей напрямок. Зараз фінансова підтримка відсутня або скорочена до мінімуму. Тому тільки спільними зусиллями кілька фермерських господарств можуть придбати сучасну дорогу техніку, яка їм необхідна.

Необхідно звернути увагу на тваринництво. До цього мають докласти зусиль і фермери, і влада. Щоб розвивати тваринництво, необхідні приміщення, а їх зараз бракує. Багато фермерів хочуть працювати в цьому напрямку, але є вели-

кі проблеми з дозвільною документацією. Інтерес фермерів у тому, що тваринництво забезпечує і дохід протягом всього року, і робочі місця.

Висновок. Підсумовуючи, слід сказати, що фермерські господарства мають ряд переваг над іншими формами сільськогосподарських підприємств в Україні, тому мають всі передумови для розвитку, а їх розвиток залежить від стабільності, як політичного так і економічного характеру.

Поки що в Україні зареєстровано 38, 8 тис. фермерських господарств, з яких близько 30% мають площі більші за 100 га.

Для того, щоб фермерські, сімейні, одноосібні господарства розвивалися, необхідна врегульована державна політика. Останні два роки не дають підстав для оптимізму. Необхідні суттєві зміни в законодавстві та дієва державна підтримка. Бо в усьому цивілізованому світі дрібні господарства мають державні дотації.

Список літератури:

1. Аналітика, консалтинг, новини АПК України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/>
2. Борейко В.І. Роль малого бізнесу в розвитку аграрного комплексу України / Борейко В.І. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка» – 2015 – № 8 – с. 4-8
3. Вдовенко Л.О., Мараховська Т.М., Черненко О.С. Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу в аграрній сфері економіки / Вдовенко Л.О., Мараховська Т.М., Черненко О.С. // Економічний аналіз – 2015 – № 1 – с. 225-230
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Мазан Т.В., Ткаченко В.П. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду / Мазан Т.В., Ткаченко В.П. // АГРОСВІТ – 2015 – № 10 – с. 43-47
6. Маслак Олександр Проблеми та перспективи фермерства в Україні / Маслак Олександр // «Агробізнес Сьогодні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>
7. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS STATISTICS DIVISION [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/home/E>

Табинский В.А., Колесник Е.А., Силина И.С.

Университет таможенного дела и финансов

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье изучены современные особенности развития фермерства в Украине. Рассмотрено сущность фермерских хозяйств и их преимущества перед другими формами хозяйствования в аграрном секторе. Проведен анализ динамики развития и структуры фермерских хозяйств Украины. Освещены основные проблемы и перспективы их развития. Определена роль фермерских хозяйств в аграрной сфере Украины.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, аграрный сектор, сельскохозяйственные угодья, валовая продукция сельского хозяйства, семейные фермы.

Tabensky V.A., Kolesnik E.A., Silina I.S.

University of Customs and Finance

ANALYSIS OF THE STATE FARMS IN UKRAINE

Summary

In this article we examined the features of modern farming in Ukraine. We examined essence of farms and their advantages over other types of enterprises in the agricultural sector. We analyzed of the dynamics and structure of farms Ukraine. We showed the basic problems and prospects of their development. We identified the role of farmers in the agrarian sector of Ukraine.

Keywords: farms, agricultural sector, agricultural land, the gross production of agriculture, family farms.